

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Стукал Олени Володимирівни на тему «Конструкти толерантності у свідомості української молоді: досвід емпіричного дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми. Високий рівень соціально-політичної напруги в суспільстві спонукає науковців звернути увагу на феномен толерантності. Актуальність проблеми толерантності для українського суспільства пов'язана насамперед із необхідністю подолання його внутрішньої роз'єднаності, у тому числі політичної, соціальної, роз'єднаності на релігійному ґрунті тощо. Досягнення соціальної злагоди в суспільстві неможливе без науково обґрунтованого розуміння причин і характеру політичних і релігійних конфліктів у сучасному світі, форм суспільних протестів, розвитку громадянського суспільства. Означена в дисертаційній роботі проблема є актуальною та корелюється із сучасним соціокультурним, політичним, духовним розвитком українського суспільства й тими умовами, в яких він відбувається. Найбільш суттєвими з них є транзитний характер процесу становлення та утвердження принципів демократії, свободи світогляду, правового їх оформлення, а також багатоманітність суспільного життя в усіх його проявах. Тому в роботі авторка намагається привернути увагу до того, що толерантність є невід'ємним компонентом сучасного суспільства. Адже розуміння й уміле використання інструмента толерантності в системі сучасного суспільства являє собою цінність для соціальної науки й практики.

В представленій дисертації вирішується заявлена *наукова проблема*, яка чітко сформульована автором і полягає у наявності суперечності між рівнем теоретичної рефлексії феномена толерантності з властивою їй надзвичайною варіативністю трактування і наявною теоретико-методологічною невизначеністю відповідного конструкта та актуальним науковим запитом на оптимізацію досліджень чинників і механізмів формування толерантності на тлі актуалізованої суспільної потреби в стабілізації та гармонізації міжособистісних та міжгрупових відносин у сучасному українському суспільстві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У цілому текст дисертації свідчить про те, що авторка добре розуміється на теорії, методології, методах вивчення проблеми, яку досліджує. Наукові положення, висунуті в даній дисертації, базуються на критичному аналізі як традиційних, так і новітніх наукових підходів до вивчення феномену толерантності в соціологічному контексті. Адже *метою роботи* є визначення особливостей побудови конструкта толерантності та його регулятивного впливу на соціальні взаємодії у молодіжному середовищі. Сформульовані автором *завдання роботи* спрямовані на досягнення поставленої мети. Авторка дослідила генезу наукових уявлень про толерантність у загальнонауковій гуманітарній

традиції, розглянула підходи до теоретичної інтерпретації поняття «толерантність» у соціальних науках; визначила змістове наповнення конструкта толерантності, проаналізувала основні підходи та окреслила особливості дослідження даного феномена в сучасній соціології; охарактеризувала на основі аналізу наявних вітчизняних досліджень стан толерантності в українському соціумі в цілому та у молодіжному середовищі зокрема; розкрила специфіку молоді як об'єкта соціологічного аналізу і суб'єкта толерування у перспективі вивчення толерантності та обґрунтувала методологічні підходи до емпіричного вивчення толерантності; дослідила систему уявлень про поняття «толерантність» та визначила особливості конструювання практик толерування (на прикладі студентів); розкрила онтологічну та аксіологічну сутність і функціонал соціальних конструктів толерантності та визначила специфіку толерантних атитюдів молоді у контексті практик соціальних взаємодій; окреслила смислове ядро конструкта у свідомості молоді та з'ясувала, чи пов'язані відмінності у концептуалізації з рівнем толерантності людини; визначила базову основу конструкта толерантності у свідомості студентів, виокремила ідентифікаційні характеристики базисного образу толерантної (нетолерантної) особистості; з'ясувала як представлені в уявленнях студентської молоді впливи різних соціокультурних детермінант на формування толерантної (нетолерантної) позиції суб'єкта. Для проведення авторського дослідження було обрано якісну методологію щоб глибинно дослідити детермінанти, що іманентно впливають на особистість та її поведінку. Попередній відбір респондентів для дослідження проводився за допомогою опитувальника толерантності (автори В.С. Магун, М.С. Жамкоч'ян, М.М. Магура).

Слід відмітити, що досягнення поставленої мети і вирішення поставлених завдань вимагало застосування широкої палітри методів дослідження (як загальнонаукових, так і спеціальних) та різних теоретичних підходів. Кожен із методів використано грамотно, що дозволяє стверджувати: отримані результати є достовірними, а висновки достатньо обґрунтованими.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у концептуалізації побудови конструкта толерантності у свідомості молоді та визначенні особливостей його регулятивного впливу на соціальні взаємодії. На основі застосування конструктивістської парадигми авторкою визначено методологічно-евристичний потенціал теоретичного конструкта толерантності при вивченні функціонування толерантності у свідомості сучасної студентської молоді; обґрунтовано доцільність використання якісної методології з метою дослідження конструктів толерантності, що знаходять віддзеркалення у свідомості молоді; визначено структурну побудову конструкта «толерантність» у свідомості студентської молоді; наявність в ньому смислового ядра і периферії, що складається з сукупності різнорівневих якостей і характеристик суб'єкта, які визначають сфери застосування відповідних атитюдів та особливості і конфігурацію форм соціальної взаємодії у прив'язці до конкретних ситуацій; здійснено розрізнення когнітивної та поведінкової складових у конструктові

толерантності, що дозволило дослідити зміни ставлення і відповідність декларованого діапазону прийнятності тих чи інших характеристик інакшості умовам формування практичної готовності суб'єкта до толерантної комунікації або відмови від неї залежно від рівня толерантності суб'єкта та особливостей ситуації взаємодії; зафіксовано особливості ситуацій взаємодії, які визначають межі застосування конструкта толерантності; виявлено амбівалентність факторів утворення атитюдів і специфічні характеристики (вікові, субкультурні, соціальні) молоді та студентства як суб'єкта толерування; визначено, що конструкти толерантності охоплюють як активні (сприйняття та розуміння інших, повага до опонента), так і пасивні (вимушена стриманість, вихованість) ознаки толерантності як характеристики взаємодій – у пасивному варіанті мова йде про умову ефективної організації взаємодій, в активному знаходить вияв повага до відмінностей; встановлено, що базовий образ толерантної людини ґрунтується на готовності до сприйняття інакшості, а базовий образ конструкта інтолерантної людини формується на основі панівного егоцентризму; запропоновано новий методичний підхід до емпіричного дослідження поведінкових атитюдів респондентів щодо взаємодії з носіями відмінних соціокультурних характеристик (осіб іншої національності, культури, прихильників різних релігійних течій, політичних орієнтацій, сексуальних уподобань, носіїв інших мов, представників різних територіальних угруповань, субкультурних смаків тощо) на основі використання методу глибинного інтерв'ю з елементами псевдоексперименту, що дозволяє за допомогою змодельованих ситуацій розрізняти декларовані установки та реальні атитюди щодо сприйняття та реагування на інакшість, завдяки нівелюванню ефекту «соціальної бажаності» відповіді; здійснення інтервенцій з метою загострення сприйняття сконструйованих ситуацій учасниками експерименту дали можливість підтвердити зв'язок мотиваційного і поведінкового компонентів конструкта толерантності та внесок у формування поведінкових реакцій не лише когнітивного, а й емоційного компонентів.

Також в дисертаційній роботі здійснено систематизацію наукового доробку емпіричних напрацювань українського соціуму щодо ключових засад функціонування толерантних практик і дотичних до проблематики дослідження опитувань (у межах суспільства загалом та у молодіжному та студентському середовищі зокрема); атрибуцію характеристик толерантності/інтолерантності індивідуального суб'єкта та визначення їх соціальних функцій; здійснено розмежування характеристик толерантності на рівні когнітивної, емоційної, поведінкової, аксіологічної підструктур; визначення статусу конструкта толерантності у свідомості молоді як такого, що перебуває у процесі становлення: при загально визнаному змісті ядра на когнітивному рівні не сформована готовність до реалізації толерантного ставлення щодо будь-яких виявів інакшості. Все це в загальному підсумку дозволило авторці здійснити соціологічне визначення поняття «толерантність» як інтегральної характеристики суб'єкта, стійкого і водночас

гнучкого комплексу поглядів і уявлень, що визначають напрями, форми, межі та конфігурацію взаємодій із носіями відмінних соціокультурних характеристик.

Поставлені в дисертаційному дослідженні завдання вирішено. Стукал О.В. *отримала нові науково обґрунтовані результати*, доповнила соціологічне знання доробками з теоретичного та емпіричного вивчення феномену толерантності.

Дисертаційна робота та автореферат написані відповідним для робіт такого типу науковим стилем; виклад наукових положень та висновків зроблено логічно, грамотно, що забезпечує легкість та доступність сприйняття. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, додатків. Текст оформлено відповідно до встановлених вимог, що дозволяє чітко фіксувати новизну підходу авторки до соціологічного аналізу конструктів толерантності у свідомості молоді. Дисертація грамотно структурована, викладення змісту роботи є логічним.

У *першому розділі* – «Теоретичні основи дослідження толерантності у соціології: ретроспектива та сучасність» здійснено систематизацію ідей і концепцій, що є основою вивчення проблематики толерантності. Автором здійснюється систематизація напрацювань у науковій літературі, присвячених проблемам толерантності та інтолерантності. Враховуючи специфіку дослідження, автором проаналізовано особливості підходів до визначення концепту толерантності у соціології, акцентовано увагу на сучасних концепціях толерантності. Зокрема, аналізуючи основні засади осмислення феномена «толерантність» у соціологічній перспективі (с.33), авторка доходить висновку, що формування її класичного варіанту відбувається на засадах ліберальної традиції. А дослідження форм солідарності соціумів як основи ідентифікації індивідів, причин утисків і інтолерантності дає змогу глибшого розуміння даного соціального феномена. Також авторка влучно стверджує, що залежно від напряму теоретичного підходу, відбувається виокремлення складових компонентів толерантності, пояснення механізмів і факторів впливу макросередовища на її формування, зосередження на суб'єктивних чинниках. А узагальнюючи ретроспективний огляд становлення концепту толерантності, підсумовує, що вона формувалася саме як синонім терпимості та сприймалася як ефективний механізм збереження цілісності суспільства та уникнення війн.

Здійснюючи ґрунтовний аналіз соціологічних підходів до визначення толерантності, у рамках представленого дисертаційного дослідження авторкою обрано підхід, запропонований М. Хйєрмом, адже розмежування концептів толерантності на два представлених варіанти віддзеркалює логічний поділ теоретичних напрацювань з проблеми та одночасно закладає підстави для емпіричних напрямків дослідження. Оскільки сприйняття толерантності як терпимості, запропоноване шведськими науковцями, не лише не вступає у суперечність із іншими визначеннями, а є певною узагальнювальною концепцією (с.40).

В розділі слушно та всебічно проаналізовано причини критики класичного визначення толерантності як терпимості. Але навіть вказуючи на дискусійність питання існування толерантності та можливості її функціонування у сучасному мультикультурному глобальному просторі, авторка стверджує, що й донині відсутня альтернативна основа можливості врегулювання міжлюдських взаємин у міжнародній, міжрасовій, міжнаціональній та інших сферах (с.45). Це дозволяє авторці стверджувати, що у сучасному світі вирішальне значення має не нейтральна терпимість щодо представників інших товариств, культур, релігійних та етнічних спільнот, а активна, зацікавлена толерантність, заснована на рефлексивному ставленні до власної позиції, конструктивній комунікативній взаємодії з представниками інших соціокультурних груп. Та й досі дискусійним, на думку авторки, залишається і питання пошуку адекватних методів вимірювання толерантності (с.53). А при аналізі сучасних європейських досліджень толерантності як незалежної складової соціального капіталу особистості, авторка влучно акцентує увагу на кореляції високого рівня толерантності та задоволеності життям. Такі висновки можна аргументувати тим, що більший рівень толерантності сприяє різноманітності соціальних взаємодій, відкритості та інклюзивності, що впливає на рівень самопочуття (с.56).

Множинність концептуалізацій та різноманітність теоретичних підходів до аналізу толерантності свідчить про складність операціоналізації цього феномена. Адже толерантність як соціальний конструкт є складним утворенням, в якому виокремлюються різні складові, з яких зрештою і формується та конфігурація, яка покладається в основу емпіричного дослідження. Тому своїм завданням авторка бачить здійснення аналізу тих елементів, які виокремлюються дослідниками під час формування цього соціального конструкта (п.п.1.4).

Другий розділ – «Українська молодь і толерантність: соціологічний аспект дослідження» присвячено аналізу результатів наявних емпіричних досліджень, в яких підіймалися питання, дотичні до аналізу проблем толерантності, а емпіричною базою для цього слугували дослідження Інституту соціології НАН України, Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, ГО «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка» та інших соціологічних центрів. Вдалим, на нашу думку, є звернення авторки до результатів КМІС 2020 р., що дозволило їй визначити, що крім небезпеки міжетнічних і міжрегіональних конфліктів додатковим чинником конфліктності та джерелом інтолерантності є відсутність стабільності у політичному просторі нашої країни (с.79). Здійснивши вторинний аналіз великої кількості досліджень, авторка приходять до висновку, що за умов надзвичайно широкого представлення різноманітних релігійних напрямів в умовах сучасного українського суспільства, саме православні віросповідання займають найбільш пріоритетні позиції зі значною кількісною перевагою. Адже саме певна поверхневність релігійної ідентифікації зумовлює той факт,

що близько половини українського соціуму проявляє толерантність щодо існування у нашій країні вірувань неправославного напрямку (с.88).

Роблячи підсумок загальної картини щодо різних виявів толерантності в українському соціумі, авторка, посилаючись на роботи А.Ручки, констатує, що відбувається постійне розширення спектру толерантного сприйняття відмінних процесів і явищ. А життя з культурним різноманіттям, на її думку, це поступовий процес пристосування, завдяки якому люди адаптуються до нових норм та стандартів.

Аналіз всеукраїнських та локальних досліджень дозволив авторці стверджувати, що толерантність як відкритість до різноманіття постає і однією з ключових компетенцій для українців у зв'язку з запровадженням безвізового режиму для нашої країни, адже відкриття кордонів має провокувати розширення простору для нових норм, цінностей, навичок і вподобань. І саме тому толерантне мислення має стати міцним фундаментом для побудови взаємодій у межах і поза кордонами нашої держави (с.80-90).

Влучною є позиція авторки, що толерантність є бажаною та необхідною сьогодні рисою особистості, проте її формування є досить складним і тривалим процесом. А основу толерантного сприйняття реальності закладають первинні агенти соціалізації. Виховання терпимості продовжують вторинні агенти, до яких належить і інститут освіти. Заклад вищої освіти є середовищем чергового етапу соціалізації індивіда. Саме тут формуються якісні характеристики людського капіталу, продовжується становлення студента як особистості, формується його стиль мислення та коло спілкування (с.97).

Цікавою і доречною виглядає теза, що питання толерантного ставлення набуває для респондентів дещо іншого забарвлення, коли стосується проблем особистої взаємодії з представниками різних соціальних груп (с.102). Звісно, і авторка про це зазначає в роботі, що на отримані відсоткові співвідношення щодо сприйняття представників окремих груп населення, впливає формулювання запитань у соціологічному інструментарії, віковий діапазон респондентів тощо. Але й відзначає в тексті, що збереження тенденції ставлення до певних груп, які дають змогу зафіксувати демонстрацію толерантності до відмінних характеристик інших індивідів і сприйняття девіацій залежно від потенційної соціальної небезпеки останніх. При цьому досить сильний вплив на контекст взаємодії мають стереотипи. Резюмуючи аналіз дослідження молодіжної когорти в українській соціології, стверджує про наявність амбівалентності ціннісних орієнтирів її представників (с.111).

Третій розділ «Конструкти толерантності у свідомості студентів ЗВО: особливості побудови та регулятивний вплив на соціальні взаємодії» репрезентує авторське емпіричне дослідження, проведені з метою опису конструктів толерантності та чинників її формування у свідомості української молоді. Авторське дослідження є спробою подолати наявні суперечності між рівнем соціологічного осмислення багатоаспектності толерантності та однонаправленістю практичних досліджень феномена. Підрозділ 3.1. та 3.2. присвячені ретельному опису методологічних

передумов соціологічного дослідження конструктів толерантності, зокрема в підрозділі описано методологію аналізу в межах стратегії, розробленої С. Стоуффером, що використовується у General Social Survey; підходу Л. Саллівана, Дж. Піерсона, Дж. Маркуса, який акцентує на тому, що толерантність може проявлятися виключно щодо груп, які ми сприймаємо негативно; методів дослідження толерантності, зокрема, використання шкали соціальної дистанції (Е. Богардус); експрес-опитувальника «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.А. Кравцова, О.Є. Хухлаєв, Л.А. Шайгерова); опитувальника вимірювання толерантності (В.С. Магун, М.С. Жамкоч'ян, М.М. Магура); методики діагностики загальної комунікативної толерантності (В.В. Бойко); діагностичного тесту відносин (Г.У. Солдатова) для власного емпіричного дослідження. У третьому підрозділі на основі аналізу результатів авторського дослідження, сформовано власні уявлення авторки щодо причин і факторів, які, на її погляд, мають детермінуючий вплив на формування толерантної особистості. А задля виконання мети дисертаційного дослідження, щоб сформуванню системи уявлень про поняття «толерантність» у свідомості респондентів студентам було поставлено запитання щодо розуміння змістової наповненості конструкта «толерантність». Для того, щоб з'ясувати, які чинники реально були використані у формуванні конструкта толерантності, у процесі дослідження авторка вважає за необхідне, щоб респонденти відтворили власні уявлення про шляхи формування толерантності як особистісної характеристики. В ході емпіричного дослідження авторкою зроблено виважені та логічно обґрунтовані висновки.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено висновки, які дозволяють вважати представлене дисертаційне дослідження завершеним. Найбільш важливим серед них є, на нашу думку, висновок щодо трактування толерантності як наявного у свідомості суб'єкта ціннісно-регулятивного механізму, який обумовлює позицію та забезпечує готовність суб'єкта толерування до безконфліктного співіснування і продуктивної взаємодії з різними формами прояву інакшості, визначає підвалини для побудови конструкта толерантності, представленого у свідомості як система уявлень про спосіб класифікації, розуміння, комунікації та взаємодії з Іншими в життєвому просторі суб'єкта (с.172). А розрізнення когнітивної та поведінкової складових у конструктові «толерантність» дозволило авторці дослідити зміни ставлення і відповідність декларованого діапазону прийнятності тих чи інших характеристик інакшості умовам формування практичної готовності суб'єкта до толерантної комунікації або відмови від неї залежно від рівня толерантності суб'єкта та особливостей ситуації взаємодії. За результатами дослідження сформовано структуру компонентів базисного образу конструкта «толерантність», який знаходить вияв у свідомості молоді. Здійснено розмежування характеристик на рівні когнітивної, емоційної, поведінкової, аксіологічної підструктур. При описі базисного образу, як і при визначенні смислового ядра конструкта, акцент

зроблено на вияві толерантності у процесі інтеракцій, а не на її розгляді як суто особистісної характеристики.

Рекомендації по використанню результатів дисертаційного дослідження. Представлена дисертація безперечно має практичне значення для розвитку соціологічної науки, удосконалення навчального процесу та розширення дослідницької практики в українському суспільстві. Результати дослідження становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у якості бази подальшого вивчення даної проблематики, зокрема, із застосуванням запропонованого в дослідженні методичного підходу для виокремлення специфіки конструкта толерантності у свідомості різних вікових груп. Представлені результати можуть використовуватися в навчальному процесі у рамках дисциплін «Соціологія молоді», «Соціологія девіантної поведінки», «Соціологія особистості», «Соціологія культури».

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 18 наукових праць, в яких викладено основні положення дисертації. Основні наукові результати дисертації опубліковані у 8 статтях, з яких 6 – у вітчизняних наукових фахових виданнях, 2 – в іноземних фахових виданнях. Апробацію матеріалів роботи засвідчують 10 праць. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження представлено в опублікованих наукових працях і самостійно одержані дисертанткою.

Дисертація О.В. Стукал відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.229.01 Інституту соціології Національної академії наук України, а її зміст – паспорту спеціальності 22.00.04 – «спеціальні та галузеві соціології». У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого дисертаційного дослідження. А теоретичні розробки пройшли належну апробацію у вигляді публікацій автора та виступів на науково-практичних конференціях.

Разом з тим по дисертаційній роботі слід зробити деякі зауваження та виказати побажання щодо подальших наукових розвідок.

1. В дисертаційній роботі відсутні висновки до розділів, які мали б на меті акцентувати увагу на найбільш значимих здобутках авторки по кожній частині дослідження, а висновки до підрозділів виглядають спрощено. Формулювання таких висновків дозволило б значно краще продемонструвати авторську позицію по кожній з частин дослідження, це дозволило читачам роботи краще зрозуміти досягнення авторки в представленій на захист роботі.

2. Дисертаційній роботі притаманна ґрунтовність теоретичної аргументації. Авторка наголошує на існуванні багатьох підходів до вивчення феномену толерантності які склалися в українській та західній науковій традиції, міждисциплінарному характері його вивчення, але разом з тим аналіз цих підходів здійснено описово, не критично, тому при формулювання власної інтерпретації толерантності (...як відкритості до сприйняття різноманітних проявів існування соціуму та самовираження індивідів,

спрямування на взаємодію та безконфліктну комунікацію з носіями відмінних соціокультурних характеристик (с.59) залишається незрозумілим, які з описаних підходів було використано авторкою, а які відкинуто.

3. В представленій роботі здійснено ґрунтовний аналіз заявленої проблематики, авторкою досліджено не лише змістовні характеристики феномену толерантності, а й проаналізовано фактори та чинники, що детермінують формування толерантності та інтолерантності у молоді (с.94 і далі). Але на жаль, жодним чином не вказано, наскільки вони є схожими/відмінними від тих, що характеризують прояви толерантності/інтолерантності інших соціальних, демографічних груп населення. Можливо, це зможе бути реалізованим в наступних наукових розвідках авторки.

4. Ґрунтуючись на результатах власного дослідження, яке хоча і мало розвідувальний характер, але дозволило отримати дані, за допомогою яких було описано конструкти толерантності та чинники її формування у свідомості української молоді, авторка констатує, що отримані нею дані «...засвідчують мультиспрямованість детермінант толерантності. За таких умов проста фіксація оцінки респондента на шкалі соціальної дистанції з абстрактним сприйняттям характеристик перестає бути інформативною, необхідно знаходити нові підходи до вивчення елементів конструкта толерантності». (с.169). Але напрямки наукових пошуків нових підходів чи адаптації існуючих не окреслено, тому після прочитання роботи відкритим залишається питання щодо подальшого соціологічного вивчення означеної в дисертаційній роботі проблематики.

Однак, в цілому перелічені зауваження, недоліки й побажання не створюють принципового впливу на загальні наукові висновки, зроблені дисертанткою і не можуть розглядатися як недоліки дисертаційного дослідження, яке у цілому відповідає сучасному рівню соціологічної науки, є завершеною науково-дослідницькою працею, в якій отримано достатньо нові наукові результати, що дає підстави для її позитивної оцінки.

Дисертація виконана у відповідності до п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), ухваленого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р.

Отже, дисертаційна робота «Конструкти толерантності у свідомості української молоді: досвід емпіричного дослідження» є самостійним, завершеним дослідженням, відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а її авторка Стукал Олена Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент
доктор соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри галузевої соціології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ольга БЕЗРУКОВА